

M. DU BOIS-REYMOND

*Sectie Jongerenstudies en Jeugdbeleid
Vakgroep Andragologie, Rijksuniversiteit
te Leiden*

Samenvatting

Mondelinge geschiedschrijving of oral history mag zich de laatste jaren in een toenemende belangstelling verheugen bij sociale wetenschappers. De bedoeling van het artikel is deze stroming en onderzoeksmethode te plaatsen binnen de discussie over kwalitatief onderzoek; een discussie die recentelijk weer offensiever gevoerd wordt. Gepleit wordt daarnaast voor gebruik van de oral history in (historisch-)pedagogisch en sociologisch onderzoek.

1 *Inleiding*

De laatste jaren is een opvallende ontwikkeling gaande in de geschiedwetenschap en de sociale wetenschappen. Zij heeft geleid tot een herleving van onderzoekstradities die in de antropologie al lang beoefend werden en die ook in de sociologie en psychologie niet onbekend zijn: het creëren van systematische kennis middels gesprekken. Bij het bestuderen van samenlevingsvormen die niet gebaseerd zijn op schriftelijke culturen, ligt het voeren van gesprekken met respondenten voor de hand. In combinatie met participerende observatie was het veldinterview voor antropologen lange tijd het voornaamste onderzoeksinstrument. Maar ook de ontwikkeling van sociologie, psychologie en pedagogiek tot wat zij vandaag zijn, is niet denkbaar zonder de kennis die uit mondelinge contacten tussen onderzoekers en onderzochten is voortgekomen. In dit opzicht is de geschiedwetenschap nog het meest een nieuwkomer. Pas de laatste jaren speelt ook daar het interview met getuigen van een voorbije tijd een meer dan marginale rol.

In dit artikel wil ik ingaan op een stroming

en onderzoeksmethode waar het gesprek als kennisbron centraal staat: een stroming ook die de scheidslijnen tussen de genoemde disciplines doorbreekt. Zij raakte bekend onder de naam 'oral history'¹. Terwijl de oral history zich in andere Europese landen en in Amerika in een groeiende belangstelling mag verheugen en er op vele terreinen onderzoek wordt verricht, is dit in Nederland minder het geval (Du Bois-Reymond en Wagemaker, 1983). Overigens is het opvallend dat in de meeste oral history projecten pedagogische en op het onderwijs gerichte vragen relatief verwaarloosd worden². Ik hoop dat dit artikel ertoe bijdraagt deze lacunes te onderkennen en te verminderen.

Ik zal eerst een korte schets geven van het ontstaan en de beweegredenen van de oral history (par. 2); vervolgens zal ik de oral history plaatsen tegen de achtergrond van de bredere discussie omtrent kwalitatieve onderzoeksmethoden (par. 3); daarna zal ik de kennistheoretische premissen en methodische problemen van de oral history belichten (par. 4 en 5). Dit punt zal ik ter afsluiting toelichten met enkele voorbeelden die betrekking hebben op historisch-pedagogische vraagstellingen (par. 6).

Al aan het begin wil ik erop wijzen dat mijn visie en interpretatie die van een sociologe zijn. Historici, antropologen of psychologen zullen er op sommige punten anders over denken en schrijven – en mannen voor een deel weer anders dan vrouwen.

2 *Ontstaan en beweegredenen van de oral history*

Niet voor niets was er in de inleiding sprake van oral history als onderzoeksmethode én als recente stroming die haar wortels in meerdere wetenschapsdisciplines en tradities heeft. Met de term oral history in globale zin wordt inderdaad op beide niveaus gemikt.

Tot bloei gekomen in de jaren zeventig in Amerika en Engeland, waaide de oral history al snel over naar andere West- en Oost-europese landen. Vandaag kent de oral history een wijd vertakt net van onderzoeks-

ontmoetings- en publikatie-activiteiten zowel binnen de verschillende landen als internationaal³. Om de twee à drie jaar wordt een internationaal congres georganiseerd met de bedoeling ervaringen uit te wisselen, resultaten te verspreiden en nieuwe projecten te initiëren. Het interdisciplinaire karakter van de oral history en de terreinen van methodische aandacht blijken al uit de onderwerpen die op deze congressen behandeld worden. Zo stonden bijvoorbeeld in 1982 de volgende tien secties op het programma: het archiveren van mondelinge bronnen (geluidsbanden, transcripten); het functioneren van het individuele en collectieve geheugen; autobiografie en vertelde levensgeschiedenis; orale tradities; projecten die zich richten op de jaren '30-'50 en andere die sociaal-economische veranderingen in bepaalde regio's bestuderen en de invloed van deze veranderingen op het leven van de bewoners; projecten omtrent (het verdwijnen van) oude ambachten; oral history en joodse geschiedenis (dat is dus ook: geschiedenis van het fascisme), vrouwengeschiedenis en onderwijsgeschiedenis.

Er is een reeks oorzaken te noemen, die aan de stormachtige ontwikkeling van de oral history ten grondslag ligt (zie: Thompson, 1978; Niethammer, 1980; Bertaux, 1981). Ik ga er maar op enkele in, zonder de pretentie uitputtend te zijn.

Binnen de geschiedwetenschap ontstond na de Tweede Wereldoorlog groeiende aandacht voor sociale geschiedenis en de geschiedenis van de arbeidersbeweging. Dat was een duidelijke accentverschuiving van de 'grote' geschiedenis naar die van 'de kleine man' en zijn organisaties. Mede door de internationale studentenbeweging kwam een nieuwe marxisme-receptie van de grond, die zich eveneens concentreerde op de productie- en reproductievoorwaarden van de ondergeprivilegerde maatschappelijke groepen. Daarmee gepaard ging een aanval op het positivistische paradigma in de sociale wetenschappen dat door de nieuwe generatie intellectuelen kennis-theoretisch en methodisch ter discussie werd gesteld. Alternatieve kennisstrategieën en interesses, alledaagse geschiedenis en de eigen biografie kwamen als aandachtsvelden naar voren. Biografisch onderzoek was vooral de spin-off van de tweede golf van de vrouwenbeweging die niet

slechts nieuwe communicatievormen ontwikkelde voor de bewerking van actuele biografische ervaringen, maar zodoende ook begon de geschiedenis van vrouwen en haar maatschappelijke onderdrukking in een breder kader te bestuderen.

Eén van de resultaten van de veelzijdige politieke en wetenschapskritiek van de jaren zeventig was de oral history, een stroming die zich expliciet ging richten op die maatschappelijke groepen en individuen, die door de heersende cultuur, politiek of wetenschap niet aan het woord gelaten werden. De oral history staat in een wetenschapstraditie, "die sich zugleich kritisch auf die Gesellschaft und solidarisch auf die Subjektivität der Mitmenschen zu beziehen versucht" (Niethammer, 1985, 394). Het kennisinstrument bij uitstek is hier het levensbiografische interview (life history interview). Ik kom daar in par. 4 op terug.

3 *Oral history en kwalitatieve onderzoeksmethoden*

De opkomst van de oral history staat in een aantoonbaar verband met de herleving van kwalitatieve tradities en onderzoeksmethoden in de sociale wetenschappen. Kenmerkend voor dit type onderzoek is "dass die Datenerhebung nicht der Überprüfung vorgängig gebildeter Hypothesen dient, sondern der Gewinnung begründeter Vermutungen über Regelmäßigkeiten in einzelnen Bereichen und Feldern sozialer Wirklichkeit" (Soeffner, 1983: Einl.; Soeffner, 1984).

Met name uit de hoek van de etnologie (Müller, 1984), etnografie (Hammersley en Atkinson, 1983; Maso, 1984), het symbolisch interactionisme (Arts, 1985), de sociografie (Bovenkerk, 1978) en aanhangers van het werk van de Chicago-school (König, 1984; Versteijnen, 1985) wordt het interpretatieve paradigma gelanceerd (Matthes, 1981). In dit paradigma staat de grondgedachte centraal dat individuen en maatschappelijke groepen betekenis verlenen aan hun sociaal handelen en deze betekenis in interacties tot uitdrukking brengen. Kwalitatieve benaderingen van de sociale werkelijkheid gaan ervan uit dat het handelen van subjecten slechts bevredigend verklaard kan worden wanneer het begrepen wordt als zin-

rijk handelen in concrete leefwerelden.

De wending van structureel-functionalistische maatschappij-analyses naar subjectgerichte analyses is geen immanent wetenschapstheoretisch gebeuren maar de uitdrukking van reële historische veranderingen. De vertegenwoordigers van het interpretatieve paradigma, waartoe de oral history gerekend moet worden, tonen zich daar soms meer van bewust dan hun tegenstanders. M. Kohli, die in Duitsland maar ook daarbuiten naam heeft gemaakt door het uitwerken van de biografische methoden, zegt hierover: "Der europäische Modernisierungsprozess kann unter anderem als Prozess der Subjektivierung bzw. Individualisierung des Lebens ... beschrieben werden, und in diesem Prozess ist die Biographie zu einer zentralen sozialen Regelungsdimension geworden" (1984, p. 4; Zang, 1985).

Kohli pleit vervolgens voor een combinatie van biografische analyse met analyses van maatschappelijke structuren en historische ontwikkelingen. Een dergelijk wetenschapsprogramma is alleen uitvoerbaar wanneer middels verschillende onderzoeksstrategieën steeds meer kennis verzameld wordt over de relaties die er bestaan tussen subjectieve en maatschappelijke realiteiten. De oral history kan worden opgevat als een bijzonder onderdeel van de biografische methode. Door te werken met herinneringsinterviews is de oral history erop uit de subjectieve realiteit te verbinden met de maatschappelijk-historische context (Kuhn, 1985).

Naar de onderzoeksmethodische kant vertaald, prefereert het interpretatieve paradigma inductieve boven deductieve methodes, kwalitatieve interviews boven enquêtes; daarnaast participerende observatie en intensieve tekstanalyses van biografische en het alledaagse representerende documenten⁴.

4 Kennistheoretische premissen van de oral history

Het subject en zijn of haar interpretatie van ervaren sociale werkelijkheid centraal stellen, zoals in oral history en biografisch onderzoek gebeurt, is geen puur kennistheoretische keuze van wetenschappers maar het is tevens een uitdrukking van veranderingen in de maatschappelijke reflectie op haar eigen

ontwikkeling. Van deze ontwikkeling maakt het wetenschapssysteem zelf deel uit, zoals ook Hetebrij en Wardekker in hun inleidend artikel over de controverser 'kwalitatief vs. kwantitatief' terecht opmerken (p. 496). Deze veranderingen in maatschappelijke reflectie hebben betrekking op de kwaliteit van het menselijke bestaan onder verhoudingen van toenemende spanningen tussen 'System und Lebenswelt' (Habermas, 1981). Binnen en buiten de wetenschappen is een bewustzijn over de bedreigende gevolgen van moderniseringsprocessen groeiende die de laatste decennia op politiek, economisch, militair en cultureel gebied duidelijk worden. Het inflatoir gebruik van het begrip 'postmodern' is een indicatie voor de algehele onzekerheid over adequate interpretaties van gaande en toekomstige civilisatorische ontwikkelingen.

Mede tegen deze achtergrond moeten de nieuwe sociale bewegingen en de hernieuwde aandacht voor het subject en zijn onmiddellijke omgeving geplaatst worden. Meerdere kenmerken van de oral history en de biografische benadering houden hiermee verband:

1. Het inzicht dat de traditionele geschiedschrijving en theorievorming in de sociale wetenschappen met haar interesse voor dominante groepen, structuren, processen en organisaties een beeld van de (historische) werkelijkheid creëren waar het individu zich niet in herkent, terwijl hij (en vooral zij) er deel van uitmaakte en maakt. Het meest urgent is dit aangetoond voor de ongeorganiseerde arbeiders en voor de vrouwen. Zij behoorden, en behoren nog steeds tot de grote maatschappelijke groepen die nauwelijks over voldoende cultureel en politiek kapitaal beschikken om hun stem te laten horen. Ik zou er een derde groep aan toe willen voegen: kinderen en jongeren.

Het is de oral history als kritische beweging die zich solidair toont met deze en soortgelijke groepen en het is de oral history als onderzoeksmethode die de solidariteit omzet in systematische kennis⁵.

2. Het inzicht dat solidariteit met 'zwijgende' groepen en individuen leidt tot het alledaagse leven, het lokale niveau en de biografie van mensen als voornaamste bronnen van kennis. De culturele produktie van deze groepen en individuen herwaarderen, betekent haar daar zoeken waar zij ontstaat: in de biografie, in lokale gemeenschappen en

tradities, in de dagelijkse praktijken en alledaagse producten.

Kennisbronnen zijn dan niet alleen taal en schriftelijke documenten maar evengoed iconografisch materiaal en materiële voorwerpen⁶. Het insisteren op de eigenwaarde van het alledaagse (waartoe ook de herinneringen van respondenten horen) tekent de alternatieve stromingen in de geschiedschrijving en sociale wetenschappen en is te begrijpen als tegenbeweging tegen de ervaren en verwachte erosie van 'Lebenswelten'.

3. Het besef dat kennis van het alledaagse (en kennis überhaupt) niet bestaat maar een project is dat uitgevoerd wordt. Kennis is altijd reconstructie. In het geval van oral history en biografisch onderzoek spelen bij deze reconstructie onderzoeker en onderzochten gelijkwaardige, zij het verschillende rollen (ik kom daar straks op terug). De onderzochten zijn geen passieve onderzoeksobjecten maar actieve medewerkers in een gezamenlijk project. Als medeproducenten verwerven zij communicatieve en handelingscompetenties. Daarmee wordt niet beweerd dat de historisch gegroeide arbeidsdeling tussen wetenschappers en niet-wetenschappers opgeheven is. Wel dat er kansen geopend worden tot emancipatie. Kansen voor de wetenschapper zich aan verblindende structuren in het wetenschapsbedrijf te ontworstelen; kansen voor de niet-wetenschapper de maatschappelijke betekenis van zijn ervaringen te zien. Vrouwenonderzoek – al dan niet biografisch georiënteerd – geeft deze kansen het meest duidelijk aan, maar ook de 'neue Geschichtsbewegung' in de BRD, de 'dig-where-you-stand' beweging in Zweden, de 'history workshops' in Engeland en 'people history' in Amerika zijn variaties op dit thema (Heer en Ullrich, 1985).

4. Ten slotte de relatie tussen micro- en macrogeschiedenis, tussen maatschappij- en biografieanalyse.

De scepsis van oral history onderzoekers en dragers van genoemde bewegingen ten aanzien van 'de grote geschiedenis' en van structuur-functionalistische maatschappijanalyse moet zeker niet misverstaan worden als theorie-vijandigheid of, erger, herleid worden tot een situatie 'where even the shoddiest of scholarship can be made impervious to criticism by the claim of paradigm difference' (zie Hetebrij en Wardekker, 486). Het

is waar dat de oral history in haar platte variant uitnodigt tot vooroordelen van gevestigde wetenschappers: iedereen met de bandrecorder de straat op, een verhaaltje van het gesprek maken en dat als onderzoek presenteren.

In het licht van het vooraf gezegde moet echter ook deze naïeve vorm van oral history bedrijven serieus worden genomen voorzover het amateuronderzoekers betreft. Immers een van de doelstellingen van oral history is het op gang brengen van processen waarbij de subjecten zich hun eigen geschiedenis toeëigenen. Dat kan bijv. een groep amateur-historici of een schoolklas zijn die mede met oral history interviews de lokale geschiedenis van hun dorp of de levensgeschiedenis van hun familie bestuderen.

Maar intussen groeien de oral history en de biografische benadering ook binnen de universiteiten uit tot deelterreinen met eigen onderzoekstradities, methodendiscussies en publicatiecircuits⁷. Academisering is wenselijk voor erkenning, brengt echter ook het gevaar met zich mee van positieverharding en arbeidsdeling tussen 'theoretici' en 'veldwerkers'; tendensen die in strijd zijn met de wetenschapspolitieke uitgangspunten van de meeste aanhangers van de oral history en biografie onderzoekers.

Hoe verschillend de afzonderlijke oral history en biografie projecten ook mogen zijn, bij allen staat impliciet dan wel expliciet de vraag centraal naar de individuele gevolgen van maatschappelijke veranderingen. Hoe werken maatschappelijke processen door op de ervaringen en het handelen van individuen? Biografisch onderzoek gaat daarbij uit van de dubbele bepaaldheid van de biografie nl. subjectieve constructie én maatschappelijke werkelijkheid. Omdat de oral history op zichzelf geen discipline is maar voortkomt uit zeer uiteenlopende wetenschapsgebieden en tradities, kan er niet gesproken worden van vaststaande 'theoriehorizon'. Maar juist dit gegeven kan stimulerend zijn voor theorieontwikkeling. En wel naar twee kanten: de biografische en oral history benadering kan aansluiting zoeken bij uitgewerkte (deel-)theorieën (bijv. arbeidsmarkttheorieën; stigmatiseringstheorieën, mobilisatietheorieën). Omgekeerd kunnen bestaande theorieën en onderzoekstrategieën lering trekken uit oral histo-

ry en biografie projecten die uitsluitel geven over continuïteiten en discontinuïteiten in individuele levenslopen en over dieper liggende motivatie- en handelingsstructuren.

5 *Methodische problemen van de oral history*

In biografische interviews informeert de onderzoeker naar herinneringen van respondenten aan (ver) terugliggende gebeurtenissen, ervaringen en levensomstandigheden. In de oral history ontstaan nieuwe historische bronnen doordat de onderzoeker het interview op band opneemt, vervolgens in schrift omzet (transcribeert) en de gespreksteksten ten slotte in een analyse verwerkt en naar buiten presenteert. Wanneer we dit complexe gebeuren ontleden, dan spelen in de oral history (en voor een deel in anderssoortig kwalitatief onderzoek) de volgende problemen een rol⁸:

a. *Het biografisch interview (life history interview)*

Ook al spelen in oral history interviews verschillende complicerende factoren een rol, toch gelden ook hier de essentiële regels van het in de sociale wetenschappen gebruikelijke interview. Daartoe behoren duidelijkheid over en voldoende voorkennis van het onderzoeksobject, (wat is al bekend; wat wil ik te weten komen), een onbevooroordeelde vraaghouding, heldere en in begrijpelijke taal geformuleerde vragen, en verantwoordelijkheid van de kant van de onderzoeker tegenover de ondervraagde (het waarborgen van anonimiteit als dat wordt gewenst). Maar terwijl in gangbaar sociaalwetenschappelijk onderzoek aan de informant kennis op een specifiek terrein wordt gevraagd, is het oral history interview in de regel geïnteresseerd in 'de hele persoon'. Het leven van de respondent(e) zelf, of een bepaalde periode daarin, vormt het kennisobject. En ook als het om informatie over specifieke feiten gaat, vormt de levensgeschiedenis van de ondervraagde de context. Dit hangt samen zowel met de kennisinteresse van oral history onderzoekers – op welke wijze hebben bepaalde maatschappelijke groepen hun leven vorm en betekenis gegeven; welke ervaringen hebben zij opgedaan – als met de voorwaar-

den van kennisverwerving: de respondent moet zich verleden tijden herinneren. Dat vergt een veel uitgebreider gesprekshouding en -techniek dan in andere interviews. Oral history onderzoekers werken derhalve vaak met narratieve interviews waarvoor de stijl van alledaagse communicatie model staat (Schütze, 1976). De respondent(e) wordt door de onderzoeker niet met reeksen vooraf bedachte vragen geconfronteerd, maar vertelt naar aanleiding van gespreksstimuli die zijn georiënteerd naar de levensloop van de ondervraagde. Bijv.: hoe was dat eigenlijk vroeger bij u op school... De onderzoeker past zich vergaand aan de verteltrant van de ondervraagde aan. Hij laat ook zijwegen toe, mede uit de overweging dat juist daarin belangrijke informatie kan schuilen. Hij probeert de vragen zoveel mogelijk in te passen in de gang van het gesprek. Het is in eerste instantie de ondervraagde die de structuur en het verloop van het gesprek bepaalt, en het is de ondervraagde die geacht wordt de meest aangewezen interpretator van het verhaalde te zijn. Pas aan het eind stelt de onderzoeker de vragen die tot dan toe niet aan de orde kwamen.

De narratieve gespreksvorm ligt voor oral history onderzoek om nog een andere reden voor de hand. Meestal gaat het om een interactie tussen personen van verschillende generaties met een verschillende sociale status. De onderzoeker is vaak meer dan veertig jaar jonger dan de respondent en behoort tot een wetenschappelijke gemeenschap. De afstand die deze beide gegevens scheppen, kan in narratieve interviews worden verzacht: de jonge onderzoeker kruipt in de rol van luisteraar, hij wil iets te weten komen van een oudere persoon met wetenswaardige ervaringen.

Narratieve interviews vergen van de onderzoeker een grotere bekwaamheid dan vooraf gestructureerde interviews. Hoe minder hij het gesprek stuurt, hoe duidelijker hij in zijn hoofd moet hebben op welke informatie hij uit is. Bovendien moet hij met de grootst mogelijke attentie en tegenwoordigheid van geest ook letten op zijdelings gemaakte opmerkingen omdat daar aanknopingspunten voor verdere vragen kunnen liggen.

Biografisch georiënteerde interviews vergen van de onderzoeker dat hij pijnlijke stiltes, die in het gesprek kunnen vallen, uit-

houdt en op hun betekenis be vraagt; dat hij niet geïrriteerd raakt wanneer de gesprekspartner de draad verliest of op een onverwachte manier oppakt, waardoor het gesprek opeens een andere wending neemt. Ook kan het gebeuren dat de gesprekspartner door een onderwerp geëmotioneerd raakt (Passerini, 1980; Du Bois-Reymond en Veld, 1981).

Al deze omstandigheden maken het oral history interview tot een onderzoeksinstrument dat minder voorspelbare en minder makkelijk te verwerken data oplevert dan andere interviewvormen.

b. Herinneringen als reconstructie

Het herinneringsvermogen van oral history respondenten bepaalt die kwaliteit van de historische bron die middels interviews ontstaat. Vragen omtrent het functioneren van het geheugen zijn voor oral history onderzoekers dus van cruciaal belang. De gegevens over dit onderwerp zijn echter voor hen weinig bruikbaar. Psychologisch-experimenteel geheugenonderzoek doet vooral uitspraken over kortstondige herinneringsprocessen, terwijl in de oral history juist het 'Langzeitgedächtnis' van betekenis is.

Nog steeds is het werk van M. Halbwachs (1985), een leerling van E. Durkheim, een van de meest grondige beschouwingen over de sociale voorwaarden van herinneringsvermogen. Vanuit een oudere theorie over collectieve voorstellingen (in de arbeidersklasse) ontwikkelde hij de idee van een collectief of sociaal geheugen, op zoek naar een *sociologische* theorie van het geheugen.

In aansluiting op Halbwachs vatten oral history onderzoekers herinneringsvermogen op als een sociale handeling die gebonden is aan de sociale en culturele context waarin de individu leefde en leeft. Herinneringen zijn geen vast bestand van feiten en gebeurtenissen maar zijn, afhankelijk van de tijdelijke en ruimtelijke context *reconstructies* van verleden ervaringen. Interpretaties van verleden gebeurtenissen veranderen door de tijden heen. Ook voor oral history respondenten (en hun ondervragers) geldt dat iedere generatie de geschiedenis opnieuw vertelt en schrijft: "... dass ... das Vergangene in Wirklichkeit nicht als solches wiedererscheint, dass vielmehr alles darauf hinzuweisen scheint ... dass man es rekonstruiert, wo-

bei man von der Gegenwart ausgeht" (Halbwachs, 1985, 24).

Het waarheidsgehalte van historische interpretaties die in oral history interviews tot stand worden gebracht, ligt dan ook niet in hun onveranderlijkheid (en is in die zin niet 'toestbaar volgens de geijkte sociaalwetenschappelijke procedures') (Versteijnen, 1985; Plummer, 1983, 149; Jick 1983, 135-148), maar huist in een tijdsgebonden en intersubjectief bereikt consensus over de aard van het beleefde verleden. Daarbij interesseert de oral history onderzoekers zowel de interpretatie van de individuele respondent(e) – het unieke van de ervaringen van een ('gewone') vrouw of man – als de collectieve ervaringen zoals die zich in oral history projecten uitkristalliseren wanneer homogene groepen respondenten ondervraagd worden. Mijnwerkers bijv., arbeidersvrouwen of bewoners van een bepaalde wijk⁹.

In elk geval wil de oral history onderzoeker de op herinneringsinterviews berustende gegevens staven en confronteren met anderssoortige bronnen die vanuit een andere invalshoek uitsluitel geven over de gerapporteerde tijd: archiefmateriaal; (lokale) kranten; foto's; de interpretatie van andere wetenschappers (secundaire literatuur); gegevens uit andere oral history projecten¹⁰. Deze anderssoortige bronnen hebben zowel corrigerende functies (verkeerd herinnerde data, bijv. het beginpunt van een staking; foute informatie over een school) als aanvullende functies. Deze laatste zijn misschien nog belangrijker dan de eerste. Tegen de achtergrond van veelsoortige gegevens en interpretaties verschijnt het subjectieve oral history materiaal vaak in een nieuw licht en noopt tot een meer uitputtende analyse van de interviews. Omgekeerd kunnen oral history gegevens aanleiding zijn tot een herwaardering van de overige bronnen.

6 Oral history en historisch-pedagogisch onderzoek

De tijd dat de oral history methode op brede schaal ingang vindt in de historische pedagogiek moet nog komen. Elk jaar van uitstel betekent een niet te compenseren verlies in die zin dat mogelijke respondenten overlijden (dat geldt uiteraard voor elk mogelijk

toepassingsgebied van de oral history). De meest in aanmerking komende respondenten zouden in dit geval zijn: oud-leerlingen (later in hun rol als ouder), oud-onderwijzers en -onderwijzeressen en kleuterleidsters van diverse onderwijsinstellingen, oud-inspecteurs, oud-hoofden en -directeuren. Daarnaast informanten die op gemeentelijk, provinciaal of rijksniveau te maken hadden met onderwijsvraagstukken.

Bij elkaar genomen zouden de ervaringen en de kennis van deze mensen een fascinerend beeld kunnen opleveren van het onderwijsgebeuren vanaf de eerste decennia van deze eeuw. Daarbij denk ik niet in de eerste plaats aan organisatiegeschiedenis, onderwijsbeleid, leerplannen of pedagogische concepties – die zijn immers uit schriftelijke bronnen te destilleren. Veeleer zou het erom gaan de alledaagse schoolpraktijk en de *toepassing* van onderwijskundige en organisatorische ideeën in beeld te brengen vanuit het perspectief van de onmiddellijk betrokkenen. Wat betekende het voor een leerling in, zeg 1912, op een klompenschool te zitten? Wat leerde hij of zij daar werkelijk? Hoe ervoeren meisjes tegenover jongens het onderwijs? Hoe kristalliseert zich in verschillende milieu's en over meerdere generaties zoiets als een onderwijshouding uit? Hoe pakte een gewone leerkracht (geen Ligthart dus) zijn werk aan, hoe ging hij (zij) met de ouders van de leerlingen om, welke conflicten deden zich voor op school? (Du Bois-Reymond e.a., 1981, Du Bois-Reymond, 1982, Du Bois-Reymond e.a.; 1983, Veld, 1984). Hoe werd, niet op papier maar in de praktijk, toezicht op scholen gehouden? Hoe waren de informele circuits op gemeenteniveau samengesteld die invloed hadden op het lokale onderwijsbeleid (wethouder; inspecteur; hoofden; directeuren)? – Deze en talloze andere vragen zouden middels oral history interviews beantwoord kunnen worden.

Het is, zoals al opgemerkt, opvallend dat de meeste oral history projecten zich in het geheel niet of maar zijdelings met de ondervraagden bezig houden. Voor dit gemis is een aantal redenen te noemen. Voor een deel hangen zij samen met de ontstaansgeschiedenis van de oral history. In de beginfase concentreerde men zich sterk op specifieke maatschappelijke onderwerpen en groepen (arbeiders; vrouwen;

(anti)facisme; specifieke ambachten of bedrijfstakken). Daar kwamen projecten uit voort die een zekere specialisatie met zich meebrachten waar vervolgens nieuwe projecten zich bij aansloten. Het onderwijs kwam in dit rijtje nauwelijks voor. Een snelle uitbreiding naar andere aandachtsvelden is niet te verwachten: het totale aandeel oral history onderzoekers per discipline is te gering, de kosten van dit type onderzoek te hoog en de methode zelf nog te weinig gevestigd.

Er is nog een andere reden waarom het onderwijs niet de aandacht van oral history onderzoekers trekt. Die reden ligt besloten in de levensloop van de respondent(e) zelf: de schoolperiode besloeg maar enkele jaren van zijn/haar leven, dat maakt herinneringen aan details schaars. Respondenten herinneren zich perioden uit het (jong-)volwassenleven veel beter. Werkervaringen en gezinsvorming overschaduwden ervaringen uit de vroege jeugd. Toch gaat dit bezwaar maar ten dele op en zou ook niet van toepassing zijn voor de andere genoemde mogelijke informantengroepen, zoals leerkrachten bijvoorbeeld. De meest banale verklaring voor de afwezigheid van oral history projecten op het gebied van het onderwijs is waarschijnlijk gelegen in het feit dat de historische pedagogiek een vrij ondergeschikte rol in het universitaire bestel speelt, niet alleen in Nederland maar ook in andere landen (Noordman en De Wolf, 1979). Buiten kijf staat echter dat oral history onderzoek de (historische) pedagogiek en onderwijssociologie even sterk zou verrijken als dat op andere wetenschappelijke terreinen al nu het geval is.

Noten

1. 'Mondelinge geschiedenis' dekt de lading, maar heeft zich in de (sterk internationaal georiënteerde) discussie hier te lande niet doorgezet. Wel bestaat in Nederland sinds 1980 de 'Vereniging voor Mondelinge Historische Documentatie' (te Amsterdam).
2. Wel wordt intussen in vele landen didactisch gebruik gemaakt van de oral history: leerlingen ondervragen hun grootouders of andere personen naar bepaalde historische gebeurtenissen en naar alledaagse ervaringen. Voor België: zie H. Gaus e.a., *Alledaagsheid en mondelinge geschiedenis. Studie en Toepassing in het secundair onderwijs*. Gent 1983.

3. Vgl. de vakbladen *Oral History* (University of Essex, Colchester, Engeland) en *International Journal of Oral History* (Meckler, Westport, Conn.).
4. Het is in dit verband opmerkelijk dat foto's als bron een nieuwe status verworven hebben in wetenschappelijke beschouwingen. Zie hierover ook H.S. Becker, *Exploring society photographically*, Mary and Leight Block Gallery, Northwestern University, 1981.
5. Dit geldt in mindere mate voor kinderen en jongeren; zie hierover Behnken, Du Bois-Reymond en Zinnecker, 1983.
6. Vandaar de belangstelling van oral history onderzoekers voor de volkskunde; denk ook aan de recente herleving van belangstelling voor en inrichting van industrie-musea.
7. Vgl. bijv. de newsletter van de Arbeitsgruppe Biographieforschung in der Deutschen Gesellschaft für Soziologie, waar over de (inter)nationale stand van zaken bericht wordt.
8. Ik kan in dit korte bestek helaas niet ingaan op de methodische problemen van het transcriberen en verwerken van oral history interviews. Zie hierover Thompson, 1978; Niethammer, 1985; Du Bois-Reymond, 1983.
9. Methodisch gesproken gaat het om de 'verzadiging' van het sample. Het sample wordt (idealiter) net zolang met nieuwe respondenten aangevuld, totdat er geen nieuwe aspecten t.a.v. de probleemstelling meer naar voren komen. Het proces van verzadiging duurt langer naarmate de vraagstelling complexer is en de populatie heterogener.
10. Methodisch staat deze strategie bekend als 'triangulation'. Ze klinkt eenvoudiger dan ze is. De vraag is namelijk in hoeverre de middelen verschillende bronnen verzamelde data met elkaar compatibel zijn c.q. welke bron 'dichter bij de waarheid staat'.

history approach in the social sciences, London: 1981.

Bois-Reymond, M. du e.a., 'In dienen tijd dan was da zo': een bijdrage aan het historisch socialisatie-onderzoek. In: E. Diekerhof (red.), *Leren, wat moet je ermee?*, Muiderberg: 1982, p. 119-137.

Bois-Reymond, M. du e.a., Aura en klasseconflict, Hoe leerkrachten en leerlingen in België en Nederland over de vooroorlogse school spreken. In: M. du Bois-Reymond en T. Wagemakers (red.), *Mondelinge Geschiedenis*. Amsterdam, 1983, p. 127-141.

Bois-Reymond, M. du en T. Wagemakers (red.), *Mondelinge Geschiedenis. Over theorie en praktijk van het gebruik van mondelinge bronnen*, Amsterdam: 1983.

Bois-Reymond, M. du, Over de methode van mondelinge geschiedenis. In: M. du Bois-Reymond en T. Wagemakers (red.), *Mondelinge Geschiedenis*, Amsterdam: 1983, p. 9-27.

Bois-Reymond, M. du, e.a., *Onderwijzersleven*. Nijmegen: 1981.

Bois-Reymond, M. du, en Th. Veld, De oral history methode in onderwijsonderzoek. *Comenius*, 1981, nr. 1, p. 72-103.

Bovenkerk F. (red.) e.a., *Toen en thans. De sociale wetenschappen in de jaren dertig en nu*. Baarn: 1978.

Gaus, H. e.a., *Alledaagsheid en mondelinge geschiedenis. Studie en toepassing in het secundair onderwijs*. Gent: 1983.

Habermas, J., *Theorie des kommunikativen Handelns*, Frankfurt: 1981, Bd. II.

Halbwachs, M., *Das Gedächtnis und seine soziale Bedingungen*, Frankfurt, 1985 (Les cadres sociaux de la mémoire, Paris, 1952; voor het eerst verschenen in 1925).

Hammersley, M. and P. Atkinson, *Ethnography, Principles in Practice*. London/New York: 1983.

Heer, H. und V. Ullrich (Hrsg.), *Geschichten entdecken*, Reinsbeck bei Hamburg: 1985, p. 165-173.

Jick, T.D., Mixing Qualitative and Quantitative Methods: Triangulation in Action. In: J. van Maanen, *Qualitative Methodology*. Beverly Hills/London/New Delhi.

König, R., Soziologie und Ethnologie. In: E.W. Müller e.a., *Ethnologie als Sozialwissenschaft*. Sonderheft 26/ 1984 Kölner Zeitschrift für Soziologie un Sozialpsychologie.

Kohli, M. und G. Robert (Hrsg.), *Biographie und soziale Wirklichkeit* Stuttgart: 1984.

Kuhn, A., Oral history-feministisch. In: H. Heer und V. Ullrich (Hrsg.), *Geschichten entdecken*. Reinbeck bei Hamburg: 1985, p. 165-173.

Maso, I., *Verklaren in het dagelijks leven: inleiding in etnomethodologisch onderzoek*. Groningen: 1984.

Literatuur

- Arts, W.A. (red.) e.a., Betekenis en interactie: symbolisch interactionisme als onderzoeksperspectief, boekaflevering *Mens en Maatschappij*, 1985.
- Becker, H.S., *Exploring society photographically*, Mary and Leight Block Gallery, Northwestern University, 1981.
- Behnken, J., M. du Bois-Reymond, J. Zinnecker, Stadt und Quartier als Lebensraum von Kindern, Jugendlichen und ihren Pädagogen. Eine historisch-interkulturelle Studie, Wiesbaden-Leiden 1900-1980. Leiden, Marburg, Wiesbaden, oktober 1983, *Projektantrag*.
- Bertaux, D. (ed.), *Biography and Society. The life*

- Matthes, J. (Hrsg.), *Lebenswelt und soziale Probleme*. Verhandlungen des 20. Dt. Soziologentages zu Bremen 1980. Frankfurt/New York: 1981.
- Müller, E.W. e.a., (Hrsg.), *Ethnologie als Sozialwissenschaft*. Sonderheft 26/1984 Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie.
- Niethammer, L. (red.), *Lebenserfahrung und kollektives Gedächtnis. Die Praxis der Oral History*. Frankfurt: 1980.
- Niethammer, L., Fragen – Antworten – Fragen, Methodische Erfahrungen und Erwägungen zur Oral History. In: L. Niethammer u.a. (Hrsg.), 'Wir kriegen jetzt andere Zeiten', Berlin/Bonn: 1985.
- Noordman, J.M.A. en H.C. de Wolf, Die historische Pädagogik in den Niederlanden seit 1945. In: M. Heinemann (Hrsg.), *Die historische Pädagogik in Europa und den USA*, Stuttgart 1979, Teil 1, p. 135-152.
- Passerini, L., Arbeiterssubjektivität und Fachismus. Mündliche Quellen und deren Impulse für die historische Forschung. In: L. Niethammer (Hrsg.), 1980: p. 214-248.
- Plummer, K., *Documents of Life. An Introduction to the Problems and Literature of a Humanistic Method*. London: 1983.
- Schütze, F., Zur Hervorlockung und Analyse von Erzählungen thematisch relevanter Geschichten im Rahmen soziologischer Feldforschung. In: Arbeitsgruppe Bielefelder Soziologen, *Kommunikative Sozialforschung*. München: 1976, p. 159-260.
- Soeffner, H.G., Einleitung. In: P. Zeldler und H. Moser (Hrsg.), *Aspekte qualitativer Sozialforschung*, Opladen: 1983.
- Soeffner, H.G. (Hrsg.), *Beiträge zu einer Soziologie der Interaktion*. Frankfurt/New York: 1984.
- Thompson, P., *The Voice of the Past. Oral History*, Oxford. 1978.
- Veld, Th., Voortijdig schoolverlaten van werkende jongeren in historisch perspectief: het geval Leiden. In: C. van Calcar e.a., (red.), *De school, een wissel tussen leven en werk*. Lisse: 1984, p. 123-138.
- Versteijnen, J., *Onderzoek kan ook anders. Over het gebruik van persoonlijke documenten en levensverhalen in sociologisch onderzoek. Een inleiding in de biografische methode*. Lisse: 1985.
- Zang, G., *Die unaufhaltsame Annäherung an das Einzelne. Reflexionen über den theoretischen und praktischen Nutzen der Regional- und Alltagsgeschichte*. Konstanz: 1985.

Curriculum vitae

M. du Bois-Reymond was tot 1985 hoogleraar onderwijssociologie; sinds 1986 is zij hoogleraar jeugdbeleid en maatschappelijke achtergronden van jongerenproblematiek aan de Rijksuniversiteit te Leiden (subfaculteit PAW).

Adres: Zijlsingel 40, 2315 KD Leiden

Manuscript aanvaard 5-9-'86

Summary

Bois-Reymond, M. du. 'Oral culture and social-science.' *Pedagogische Studiën*, 1986, 63, 515-523.

Since the late seventies oral history meets growing interest in the social sciences. This article is meant to place the oral history approach and method within the discussion on qualitative research, which has (again) started the last years. A case is made to incorporate oral history in (historical) pedagogical and sociological research.